

BANKALARIN REPO İŞLEMLERİ VE VERGİ DÜZENİ

Ar. Gör. Dilek ÖZKÖK

GİRİŞ

Repo işlemleri, para piyasasında, kısa vadeli fon ihtiyacını karşılamak isteyenlerin başvurduğu bir işlem olarak ortaya çıkmaktadır . 1980 sonrası uygulamaya konulan politikaların etkisiyle ülkemizde faaliyette bulunan gelişmiş ülkelerin bankalarının bize tanıttığı repo işlemi, son zamanlarda ekonomik koşulların da imkan yaratmasıyla kendisine çok sık başvurulmuş bir finansman aracı olmuştur.

Repo¹ veya geri satınalma sözleşmesi, fona ihtiyaç duyanların belirli bir vade sonunda, belirli bir fiyatla veya faizle geri satınalma taahhüdünde bulunarak menkul kıymet satışı yaptığı bir sözleşmedir. Buradan da anlaşıldığı gibi, repo işleminde, fona ihtiyaç duyduğu için menkul kıymet satışı yapan ve menkul kıymeti alıp karşı tarafın finansmanını sağlayarak karşılığında ek bir çıkar elde eden olmak üzere iki taraf bulunmaktadır.

İşleme bankalar açısından baktığımızda, bankaların işlemin iki tarafında da yer alabildiği görülmektedir. Bankanın sözleşmedeki konumuna göre düz veya ters repodan bahsedilebilir. Buna göre, bankalar ellerindeki fonları (fazla parayı) işletmek için menkul kıymet alımında bulunup, belirli bir vade sonunda, belirli bir faiz elde etmek suretiyle geri satma yükümlülüğü içinde olurlarsa ters repodan söz edilmektedir. Bankanın sözleşmenin hangi tarafında olduğu bankaların repo işleminin yarattığı sonucu değiştirmektedir. Düz repo durumunda repo işlemi banka mevduatı fonksiyonunu, ters repo durumunda banka kredisi fonksiyonunu üstlenmektedir².

Ters ve düz reponun yanı sıra bir de açık repo söz konusudur ki bu şekildeki bir repo sözleşmesinde bir vade belirtilmez veya tarafların işleme konu olan menkul kıymetin türünü değiştirme hakkı saklı tutulabilir³.

¹İngilizce'de "Repurchase Agreement" , Fransızca'da "Report" şeklinde ifade edilmektedir.

²Düz repo-ters repo nitelendirmesi, işleme bakış açısına göre değişebilir.

³A. Bumin Doğrusöz, "Repo, Sorunlar ve Vergi-I", Hukuka Göre, Dünya, 23 Mayıs 1991, s. 4.

I. Repo İşleminin Hukuki Niteliği

Repo işlemi bir sözleşmeye dayandığı için bunu Borçlar Kanununun sözleşme yapma özgürlüğü içinde geçerli bir işlem olarak düşünmek gereklidir. Kanunlarda düzenlenmemiş olmasına rağmen çeşitli sözleşme unsurlarının tek bir sözleşmede yer alması nedeniyle repo sözleşmesi, karma sözleşme biçiminde ortaya çıkmaktadır⁴. Sözleşmede, menkul kıymetin satışı yönünden "satım sözleşmesi", belirli bir vade sonunda satılan menkul kıymetin geri alınması yönünden "geri alma taahhüdü" ve satılan menkul kıymetin teslim alınmayıp bankada muhafaza edilmesi durumunda da "vedia sözleşmesi" olmak üzere üç unsur bulunabilmektedir. Ortaya çıkabilecek uyumsuzluklarda, uyumsuzluğun niteliğine uygun düşen borçlar hukuku kurallarının uygulanması doğaldır.

Repo işleminde esas amaç, menkul kıymetin satılması değil, kısa vadeli fon ihtiyacını karşılamaktır. Menkul kıymet ise burada "teminat" fonksiyonunu üstlenmektedir. Menkul kıymeti satan banka tek taraflı olarak geri alma taahhüdünde de bulunmaktadır; bu nedenle sözleşmenin güvencesini satıma konu olan menkul kıymet oluşturmaktadır. Bugün ülkemizde repo işlemine konu olan menkul kıymetler devlet tahvili, hazine bonosu, gelir ortaklığı senetleri gibi kamu senetleridir. Bu senetler, güvenceli olduğu gibi yüksek likiditeye de sahiptir. Satılan senetlerin teslim alınmayıp bankada bırakılması ve karşılığında bir emanet makbuzu alınması uygulaması repo işleminde yaygındır. Böyle bir durumda senetlerin numaraları belli edilirse Borçlar Kanununun "vedia" ile ilgili düzenlemeleri geçerli olur. Ancak senet numaraları belirtilmezse "fiktif repo" için elverişli durum yaratılmış olur; repo işlemine konu olan menkul kıymet üzerinden birden çok repo işlemleri yapılabilir. Bu durumda da repo işleminin konusunu oluşturan senetlerin, işlemin güvencesi olma özelliğinden söz edilemez.

II. Repo İşleminin Hukuki Dayanağı

Türk Hukukunda repo sözleşmesi ile ilgili genel bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Repo işlemi doğrudan konu almasa da dolaylı düzenlemelere 13 Ocak 1983 tarih ve 53 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 10. maddesi ile değişik Ödeme Güçlüğü içinde Bulunan Bankerlerin İşlemleri Hakkında 35 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 45 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle eklenen 29. maddesinde rastlanmaktadır. Bu maddeye göre, "...satılan menkul kıymetlerle birlikte veya ayrı olarak her ne ad altında olursa olsun ayrıca faiz ödeme veya satılan menkul kıymeti geri alma taahhüdünde bulunulması yolunda belge verilmesi veya menkul kıymetler üzerine bu yolda meşruhat konulması yasaktır". Ayrıca gene bu maddeye dayanılarak 1985 yılında çıkarılan Sermaye Piyasası Kurulu'nun Tasarruf Sahiplerine Menkul Kıymet Alımı Satımı Hakkında 1 Nolu Duyurusunda da menkul kıymet alımı satımı ile uğraşan banka ve aracı kurumlarının, tasarruf sahiplerine, "sattıkları menkul kıymeti geri alma ve önceden belli bir fiyatı ve geliri garanti etme" gibi taahhütlerde bulunmaları yasaklanmıştır. Ancak bu yasağı konuluş amacı ve yöneldiği aracı kurumlar ile sınırlı yorumlamak gereklidir; çünkü bu düzenlemenin yapıldığı tarihi gözönüne alındığında ve amacının da bankerlerin

⁴Karma sözleşmelerin özellikleri için bkz.: Erden Kuntalp, Karışık Muhtevalı Akit, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara 1971, s. 11 vd.

ni önce güvenceye dayanmayan repo işlemlerini önlemek olduğu düşünüldüğünde günümüz için ktedir⁵ uygulama imkanının olmadığı görülmektedir⁵.

bulüne yetk Bankalar Kanununun mevduat kabulüne yetkili olmayanlar ile ilgili 13. maddesine göre, "...kabul edilen para karşılığında mevduat hesap cüzdanı yerine adi veya ticari senetler veya makbuz verilmesi durumu değiştirmez. Ayrıca, faiz veya her ne ad altında olursa olsun, bir ivaz taahhüt edilip edilmediğine bakılmaksızın, menkul kıymetlerin ibrazında veya belli bir vadede geri alınacağı taahhüdünü içeren belgeler eşliğinde satılması da mevduat kabulü hükmündedir". Bu hüküm, repo işleminin, geri alma taahhüdü ile faiz ödenmesi sonucunu doğuran mevduat kabulüne eşit bir işlem olduğu izlenimini yaratmaktadır. Ancak bu hüküm, bankalar dışındaki kuruluşların hangi işlemlerinin mevduat sayılacağını belirten bir hüküm olup bankaların mevduat işlemlerinin kapsamını genişlettiği düşünülmemelidir⁶. Dolayısıyla sözleşme yapma özgürlüğü çerçevesinde Bankalar Kanununun 13. maddesi hükmü, dar yorumlanmalı ve repo işlemi mevduat olarak kabul edilmemelidir. Bu durumda mevduat toplanması nedeniyle bankaların karşılaştıkları dispoibilite, kanuni karşılık ayırma gibi yükümlülükler repo işlemi yönünden söz konusu olmayacaktır.

T.C. Merkez Bankası Kanununun açık piyasa işlemlerini düzenleyen 52. maddesinin f bendinde ise Merkez Bankası'na, menkul kıymetleri geri saama anlaşması ile alma ve geri alma anlaşmasıyla satma imkanı tanınmıştır. Görüldüğü gibi TCMBK, Merkez Bankası'na en geniş anlamıyla -repo işlemlerini de kapsayacak şekilde- açık piyasa işlemleri yapma imkanını tanımıştır.

III. Repo İşlemini Etkileyen Faktörler

Daha önce de belirtildiği gibi, repo işlemi kısa vadeli bir para piyasası işlemidir ve ekonomik koşullar tarafından yaratılmıştır. Repo işlemini etkileyen bu koşulları şu şekilde sıralamak mümkündür:

A. Bankaların Mevduat ve Kredi Faiz Oranları

Faiz oranları düşük olduğunda bankaların repo işlemler artar; çünkü repo işlemi mevduata bir alternatif oluşturur. Faiz oranları yüksek olduğunda ise bankalar bu kez de dispoibilite ve kanuni karşılık ayırma yükümlülüklerinden kaçınmak amacıyla repo yapma yolunu tercih edebilirler.

Bankalar mevduat ve kredi faiz oranlarını serbestçe belirleyemedikleri ölçüde, değişen ekonomik koşullara uygun davranabilmek için ters ya da düz repo işlemlerine yönelerek kendilerine bir esneklik sağlayabilirler.

⁵Doğrusöz, op. cit. s. 4.

⁶"Repo İşlemleri ve Vergisel Yönü", A. Yılmaz Dölerslan, Ünal Kocaman, "Repo İşlemleri ve Vergisel Yönü", Vergi Dünyası, S. 116, Nisan 1991, s. 59.

⁷Aynı yönde bkz.: Abdullah Soydaş, "Repo İşlemleri ve Sorunlar", Uygulamalı Mevzuat Dergisi, Yıl 2, S.20, Temmuz 1991, s. 6.

⁸Aksi görüş için bkz.: Oğuzhan Korkut Çetin, "Repo, Sorunlar ve Öneriler", Bakış, Türkiye S. 132, Vakıflar Bankası Yayını, Yıl 1991, S. 132, s. 6-7.

B. İnterbank Faizleri

İnterbank faizlerinin yüksekliği de repo işlemlerini etkilemektedir. İnterbank faizlerinin yüksek olduğu dönemlerde bankalar, İnterbank piyasasına oranla daha ucuza fon temin etme imkanına sahip olurlar. Konunun aynı ölçüde önem taşıyan bir başka yönü de bankaların repo işlemleri yaparak topladıkları parayı İnterbank faiziyle değerlendirebilmeleridir.

C. Bankaların Portföy Bileşimi

Bankaların portföyündeki kamu senetlerinin yoğunluğu da işlemi etkilemektedir. Bugün sermaye piyasasında kamu senetlerinin payının yüzde 85 dolayında olduğu görülmektedir. Bütçe açıkları nedeniyle devletin bono ve tahvil çıkararak açık finansman politikası izlemesi kamu senetlerinin sermaye piyasasındaki ağırlığını arttırmaktadır.

Bunun yanında bankalar kurumlar vergisi yükümlülüklerinden kaçınmak amacıyla ticari kârlarını kamu senetlerine plase etmektedirler. Bu senetleri ellerinde bulundurdukları için elde edilen gelirleri Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 39. maddesi uyarınca ticari kazançlarından indirip, aynı kanunun 94. maddesinin 15. fıkrası hükmüne göre yüzde 10 stopaja tabi tutmaktadırlar. Bu şekilde bankalar daha düşük vergi yükü ile karşılaşmaktadırlar. Vergi kanunlarının da elverişli kıldığı bu ortam, kamu senetlerine dayanan repo işlemlerinin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde repo işlemlerinin, kamu senetlerinin ikincil piyasasının gelişmesine katkı sağladığı gözlemlenmektedir.

D. Vergi Teşvikleri

Vergi mevzuatının elverişliliği de repo işlemlerini etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktöre aşağıda daha ayrıntılı olarak değinilmektedir.

IV. Vergi Kanunları Karşısında Repo İşlemi

Repo işlemi vergi kanunları açısından incelendiğinde, menkul kıymetlerin alınıp satılması işlemidir ve repo işlemi nedeniyle sağlanan geliri ise faiz geliri olarak değil, menkul kıymetlerin elden çıkarılması sonucu elde edilen değer artışı kazancı olarak nitelendirmek gereklidir.

A. Gelir ve Kurumlar Vergileri Yönünden

1. Bankaların Taraf Olduğu Düz Repo İşlemlerinde

a. Banka ile repo işlemi yapan kurumlar vergisi yükümlülerinin (sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu müesseseleri, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler ve iş ortaklıkları) repo işlemi sonucu elde ettikleri kurum kazancı nedeniyle, işleme konu olan menkul kıymetler kamu senetleri olduğu için, Kurumlar Vergisi Kanununun 8. maddesinin 17. bendi hükmüne göre kurumlar vergisine tabi değildir. Vergiden istisna edilen bu kazançlar Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 39. maddesi çerçevesinde matraha dahil olmayan gelir sayılmayacaktır. Bu nedenle Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesinin 15. bendi hükmü gereği bu kazançlara %10 stopaj da uygulanmayacaktır. Bununla birlikte kurumlar vergisinden istisna edilen bu kazançlar Gelir Vergisi

Kanununun 94.maddesinin 15. bendi ile aynı sonucu doğuran gene aynı maddenin 8. bendine göre stopaja tabi tutulacaktır.

b. Banka ile repo işlemi yapan, banker ya da tefeci gibi, gerçek kişi tacir ise, bu kişi bu geliri üzerinden Gelir Vergisi Kanununun ticari kazanç hükümlerine göre beyan usulü ile vergiye tabi tutulacaktır; çünkü Gelir Vergisi Kanununun ticari kazancın tarifi ile ilgili 37. maddesinin 5. bendi "kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alımı-satımı ile devamlı olarak uğraşanların bu faaliyetlerinden" elde ettikleri gelirleri ticari kazanç saymaktadır. Bu nedenle banka ile repo işlemi yapan gerçek kişi tacir bu işlem sonucu vergi açısından ek bir çıkar elde edemeyecektir.

c. Banka ile repo işlemi yapan, tacir olmayan bir gerçek kişi ise ve bu gerçek kişi açısından repo işlemi süreklilik göstermiyorsa, repo işlemi sonucu elde edilen kazanç Gelir Vergisi Kanununun sair kazanç ve iratlar hükümlerine göre vergilendirilir. Ancak repo işlemi ile elde edilen kazancın, sair kazanç ve iratların değer artışı kazançları ve arzî kazançlar kategorilerinden hangisi olarak ele alınacağı hususunda tam bir belirleme yapılamamaktadır; çünkü repo işlemi ile elde edilen gelir hem değer artışı kazancı, hem de arzî kazancın özelliklerini taşımaktadır. Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 80. maddesinin 2. bendi hükmüne göre "Borsada kayıtlı olanlar ve ivazsız olarak iktisap edilenler hariç, menkul kıymetlerin iktisap tarihinden başlayarak bir yıl içinde veya iktisaptan evvel elden çıkarılmasından sağlanan kazançların bir takvim yılındaki tutarının 200.000,- lirayı aşan kısmı" değer artışı kazancı olarak vergiye tabi tutulacaktır. Aynı kanunun 82. maddesinin 1. bendi uyarınca ise "arzî olarak ticari muamelelerin icrasından veya bu nitelikteki muamelelere tavassuttan elde edilen kazançlar" vergiye tabi arzî kazanç olarak belirtilmiştir. Görüldüğü gibi, her iki kategorinin de özelliklerini taşıyan repo işlemi ile elde edilen kazanç için bu şekilde iki farklı uygulama ortaya çıkabilecektir; çünkü kazancın arzî kazanç veya değer artışı kazancı olmasına göre matrah da farklı olmaktadır. Ancak Gelir Vergisi Kanunu, her iki kategorinin özelliklerini taşıması durumunda hangisinin uygulanacağı konusunda bir öncelik belirlemediği için bu durum tartışmaya elverişli bir ortam yaratmaktadır. Bununla beraber, uygulamada bu kazancı değer artışı kazancı olarak nitelendirmek eğilimi daha yaygındır.

Bunun yanı sıra bu konudaki diğer bir güçlük de sair kazanç ve iratların beyanname ile bildirilmesine ilişkindir; vergi idaresi açısından bunun denetimi yapmak oldukça zordur.

d. Repo işlemine konu olan menkul kıymetin kamu senedi olmaması durumunda Kurumlar Vergisi Kanununun 8. maddesinin 17. bendi hükmünün işleminin mümkün olamayacağı açıktır. Bu durumda repo işlemi banka ile repo sözleşmesi yapan kişilere vergi açısından herhangi bir yarar sağlamayacaktır.

e. Banka repo işlemi ile topladığı fonları kullanarak kazanç sağlamışsa, bu faaliyet ve kazanç repo işlemi ile ilgisizdir. Bu kazanç normal kurum kazancı olarak vergiye tabi tutulur.

İncelenen bu noktalardan da anlaşılacağı gibi repo işlemi sadece bankaya fon arzeden "kurumlara" ve sadece "kamu senetleri" üzerinden gerçekleştirildiğinde vergi açısından avantaj sağlamaktadır. Bunun dışında kalan kişiler ve kıymetli evrak söz konusu olduğunda repo işlemi yaparak vergi açısından kazanç elde edilememektedir.

2. Bankaların Taraf Olduğu Ters Repo İşlemlerinde

Mevduat yaratma fonksiyonu olan düz repo işleminde bankaya fon aktaran tarafın vergi açısından avantajı olmasına rağmen, bankanın ters repo işlemine taraf olması durumunda bu kez banka yararına sonuç çıkacaktır. Ters repo işleminde banka kredi faizine benzeyen bir kurum kazancı elde edecektir. Bankanın elde ettiği bu kazancın tümü Kurumlar Vergisi Kanununun 8. maddesinin 17. bendi uyarınca kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Kurumlar Vergisi Kanununun 8. maddesine 3332 sayılı kanunun 12. maddesi ile eklenen fıkra hükmüne göre repo işlemine konu olan kamu senetlerinin elden çıkarılmasında sağlanan kazançlar hakkında Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 39. maddesi uygulanmayacaktır. Sözü edilen bu madde hükmünün uygulanmaması gene Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesinin 15. bendinin uygulanmaması sonucunu doğuracaktır. Ancak Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesinin 8. bendi uyarınca bankanın elde ettiği bu kazanç %10 stopaja tabi tutulacaktır.

B. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Yönünden

Repo işlemi bir bankacılık işlemi olarak düzenlenmemiştir. Bununla beraber Gider Vergileri Kanununun banka ve sigorta muameleleri vergisine ilişkin 28. maddesine göre, bankaların her ne şekilde olursa olsun kendi lehlerine nakden veya hesaben aldıkları paralar nedeniyle banka ve sigorta muameleleri vergisi yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır. Bu verginin oranı Bakanlar Kurulu kararıyla %5 olarak belirlenmiştir. (Bakanlar Kurulu'nun 12.8.1991 tarih ve 91/2072 sayılı Kararıyla 1.1.1992' den itibaren oran %1 olarak saptanmıştır). Bankalar repo işlemleri sırasında senet satış bedelleri üzerinden bu verginin yasal yükümlüsü olurlar.

SONUÇ

Para piyasasının geleneksel araçlarına alternatif olarak çıkan repo işlemleri ekonomideki pek çok faktörü de etkileyerek bir gelişme göstermektedir.

Mevduata göre daha kısa vadeli olan repo işlemlerinin vadesi 1 gün ile 45 gün arasında değişebilmektedir. Bu nedenle repo işlemi, çok kısa vadeli fonları para piyasasına kazandırmaktadır. Mevduat faizlerinin düşük kalması durumunda bankaların yaptıkları repo işlemleri artış göstermektedir. Disponibilite ve munzam karşılık gibi yükümlülüklerin çok ağır olduğu bankalar için de repo işlemleri bir alternatif oluşturmaktadır. Repo işlemleri kısa vadeli mevduat faiz oranlarını yükseltici eği de yapmaktadır. Ayrıca söz konusu işlemlerin sermaye piyasasının gelişmesine de katkıda bulunan bir yol olduğu açıktır; çünkü kamu senetleri için, repo işlemleri yoluyla, ikincil piyasa yaratılarak bu piyasanın gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bütçe açıkları nedeniyle izlenen açık finansman politikaları da hazine bonosu ve tahvil ihracında artış yaratığından bu gelişmeyi teşvik eder niteliktedir.

Ancak vergi mevzuatının sermaye piyasasını teşvik eden hükümleriyle de yaygınlık kazanan repo işlemleri, ülkemizde yasal bir dayanaktan kaynaklanmadığı için ve genellikle de sözlü anlaşmalara dayanıp çeşitli suistimallere açık olduğu için sermaye piyasasını ve banka mevduatını tehdit eden boyutlara varabilir. Bu nedenle repo işlemi, mevcut yasal düzenlemelerdeki dağınıklıktan kurtarılarak işlemin taraflarına güvence sağlayacak biçimde genel bir yasal düzenlemeye bağlanmalıdır.